

Elżbieta Kuchta

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Wydział Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Katedra Gospodarki i Administracji Publicznej
ela.kuchta@wp.pl

AKTYWIZACJA MIESZKAŃCÓW MAŁYCH MIAST I OBSZARÓW WIEJSKICH MAŁOPOLSKI POPRZEZ LOKALNE ORGANIZACJE SPOŁECZNE

Streszczenie: Odpowiednio ukierunkowany styl zarządzania wprowadzony do lokalnych organizacji społecznych może mieć bardzo korzystny wpływ na rozwój całego regionu. Aktywni obywatele budują kapitał społeczny, stanowiący zbiór (często nieformalnych) norm, wartości i sieci wzajemnych zależności umożliwiających bardziej efektywne wspólne działanie.

Celem artykułu jest ocena funkcjonowania lokalnych organizacji społecznych oraz ich wpływu na aktywizację mieszkańców małych miast i obszarów wiejskich Małopolski. Aktywizację rozumianą jako działanie na rzecz wspólnoty lokalnej motywowane chęcią rozwoju regionu. Ocena została dokonana na podstawie wyników pilotażowego badania ankietowego przeprowadzonego wśród 140 mieszkańców małych miast i obszarów wiejskich Małopolski. Artykuł powstał także na podstawie przeglądu literatury dotyczącej rozwoju regionalnego.

Słowa kluczowe: Małopolska, kapitał społeczny, rozwój lokalny.

Wprowadzenie

Rozpoznanie i odpowiednie wykorzystanie czynników mających bezpośrednio przełożenie na wzrost gospodarczy ma decydujące znaczenie dla sukcesu regionu. Rozwój terytorialny może być generowany zarówno przez czynniki endogeniczne (oddolne, miejscowe), jak i powiązania zewnętrzne (egzogeniczne) [Noworól, 2007, s. 13]. W teorii ekonomii w pewnym momencie (zob. podpunkt 2.1.) zwrócono uwagę na czynnik ludzki (endogeniczny) w procesie rozwoju gospodarczego. Kapitał społeczny jest elementem potencjału społeczności lokalnej, definiowanego następująco: „potencjał społeczności lokalnej powstaje w toku interakcji dokonujących się między kapitałem ludzkim, zasobami organizacji i kapitałem społecznym, które istnieją w danej społeczności lokalnej i które mogą być wykorzystane, aby rozwiązywać wspólne problemy oraz poprawiać bądź utrzymywać dobrobyt danej społeczności lokalnej. Potencjał ten może być realizowany poprzez nieformalne procesy społeczne i/lub w ramach zorganizowanych działań jednostek, organizacji i sieci społecznych istniejących wśród nich i między nimi, oraz w większych systemach, wewnątrz których mieści się dana społeczność lokalna” [Chaskin i in., 2001, s. 37, 38].

Aktywizacja mieszkańców regionu i zmobilizowanie ich do działania, a tym samym budowanie kapitału społecznego to zadanie trudne i wymagające wielu lat pracy. Pierwszym etapem może być stworzenie strategii zarządzania, która wprowadzona do lokalnych organizacji społecznych ułatwi im sprawne funkcjonowanie oraz współpracę z jednostkami samorządu terytorialnego. Wymaga to jednak wcześniejszego rozpoznania potrzeb mieszkańców, które można poznać np. dzięki результатам badania ankietowego. Warto także sięgnąć po metody jakościowe, które umożliwią bardziej pogłębioną analizę.

1. Tło badania

Pilotażowe badanie ankietowe zostało przeprowadzone w okresie sierpień-wrzesień 2014 r. na grupie 140 osób zamieszkujących małe miasta i obszary wiejskie województwa małopolskiego. W badaniu wzięli udział mieszkańcy 24 gmin wiejskich (na 121 w całym województwie), 20 miejsko-wiejskich (na 47) i 2 miejskich (na 14). Kwestionariusz zawierał 16 pytań oraz metryczkę.

1.1. Małe miasta i obszary wiejskie w Małopolsce

Gęstość sieci miast w województwie małopolskim wynosi 248,9 km², największą gęstością cechuje się w tym przypadku województwo śląskie: 173,7 km² na jedno miasto. W Małopolsce znajduje się 47 małych miast (liczących poniżej 20 tys. mieszkańców) na 61 miast ogółem. Najwięcej miast ogółem znajduje się na terenie województwa wielkopolskiego (109, w tym 89 małych). Mieszkańcy małych miast stanowią w Małopolsce 22% ogółu mieszkańców miast. Przy czym warto zaznaczyć, że w województwie małopolskim ludność miejska jest ogółem w mniejszości (w porównaniu z ludnością obszarów wiejskich), stanowi bowiem 48,9% ludności województwa [Witkowski i Dmochowska, 2014, s. 32-34]. Było to także odczuwalne w wynikach badania: 70,7% respondentów to mieszkańcy wsi.

W latach 2006-2011 sześć nowych miejscowości uzyskało prawa miejskie, wzbogacając w ten sposób zasób miejski województwa małopolskiego (zob. tabela 1).

Tabela 1. Ludność w miastach utworzonych w latach 2006-2011 – województwo małopolskie

Nazwa miasta	Rok utworzenia	Ludność – stan w dniu 31 grudnia	
		w roku utworzenia	w roku 2012
Zakliczyn	2006	1558	1646
Wojnicz	2007	3549	3428
Bobowa	2009	3058	2996
Szczucin	2009	4206	4175
Radłów	2010	2721	2739
Nowe Brzesko	2011	1669	1663

Źródło: Witkowski i Dmochowska [2014, s. 27].

Dodatknie saldo migracji z 2012 r. dotyczące obszarów wiejskich: +34,0 [Witkowski i Dmochowska, 2014, s. 24] wskazuje, że coraz więcej osób przeprowadza się na wieś, co potwierdza kilkuletnią tendencję malejącego wskaźnika urbanizacji. Spokojne i zasobne w czyste powietrze obszary pozamiejskie wydają się atrakcyjniejszym miejscem do życia. Jednak w badaniu wzięły udział głównie osoby zamieszkujące daną miejscowość od urodzenia (69,3%).

1.2. Lokalne organizacje społeczne w Małopolsce

Pod pojęciem lokalnych organizacji społecznych autorka rozumie zarówno organizacje nieformalne (na obszarach wiejskich są to przede wszystkim koła gospodyń wiejskich) oraz formalne (trzeci sektor).

Z analizy danych dotyczących organizacji pozarządowych wynika, że Małopolska zajmuje trzecie miejsce w kraju pod względem ich liczby, a gdy weźmiemy pod uwagę liczbę mieszkańców, plasuje się na ósmym miejscu (na 10 tys. ludności przypadają 22 organizacje, a średnia dla całego kraju wynosi 21,7). Porównanie struktury organizacji pozarządowych występujących w województwie małopolskim oraz w całej Polsce prezentuje tabela 2. Małopolska zajmuje wysokie drugie miejsce w kraju (po województwie mazowieckim) pod względem liczby społecznych podmiotów wyznaniowych oraz fundacji – odpowiednio 15,5% oraz 9,0% [*Działalność organizacji non-profit...*, s. 2].

Tabela 2. Struktura zbiorowości badanych organizacji trzeciego sektora w 2012 r.

Wyszczególnienie		Polska	Województwo małopolskie	
		W tys.		
Ogółem		83,5	7,4	8,9
w tym OPP		8,0	0,6	7,9
Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	razem	69,5	6,0	8,7
	typowe stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	32,4	2,6	7,9
	stowarzyszenia kultury fizycznej, związki sportowe	19,8	2,0	10,0
	ochotnicze straże pożarne	14,9	1,3	8,8
	koła łowieckie	2,4	0,2	7,8
fundacje		8,5	0,8	9,0
społeczne podmioty wyznaniowe		1,8	0,3	15,5
samorząd gospodarczy i zawodowy, organizacje pracodawców	razem	3,6	0,3	8,3
	kółka rolnicze	1,5	0,2	10,8
	pozostałe	2,1	0,1	6,5

Źródło: *Działalność organizacji non-profit...* [2014, s. 3].

2. Aktywizacja mieszkańców

W 2013 r. w Polsce 13,7% badanych deklarowało przynależność do „organizacji, stowarzyszeń, partii, komitetów, rad, grup religijnych, związków lub kół”. Wzrost wskaźnika jest niewielki, gdyż w 2003 r. odsetek ten wyniósł 12,2% [Sulek, 2013, s. 278, 279]. Tym ważniejsze jest stworzenie odpowiednich narzędzi, które pozwolą włączyć większą część społeczeństwa w działania na rzecz lokalnej społeczności.

2.1. Znaczenie kapitału społecznego

Aktywni mieszkańcy zainteresowani otoczeniem i chętni do działania na rzecz wspólnoty lokalnej to podstawa kapitału społecznego. Pojęcia tego prawdopodobnie jako pierwsza użyła L.J. Hanifan (amerykańska reformatorka społeczna) w 1916 r. Interesowały ją problemy o charakterze społecznym, zwracała uwagę na wagę troski o sprawy publiczne. Stwierdziła, że zagrożeniem dla demokracji jest pasywność obywateli wobec spraw lokalnych. Pisała, iż: „jeśli ktoś nawiąże kontakt ze swoim sąsiadem i razem porozumieją się z innymi sąsiadami, to nastąpi akumulacja kapitału społecznego, który niezwłocznie może wypełnić jego własne potrzeby społeczne oraz może przynieść ze sobą potencjał społeczny wystarczający do znaczącej poprawy warunków życia w całej społeczności” [Trutkowski, Mandes i Rogaczewska, 2005, s. 49].

Istnieje wiele definicji kapitału społecznego. Putnam definiuje go jako „zjawisko kulturowe obejmujące obywatelskie nastawienie członków społeczeństwa, normy społeczne wspierające działania wspólne oraz zaufanie interpersonalne i zaufanie obywateli do instytucji publicznych”. Natomiast według Fukuyamy kapitał społeczny to „zestaw nieformalnych wartości i norm etycznych wspólnych dla członków określonej grupy i umożliwiający im skuteczne wspólne działanie” [Czapiński, 2013, s. 285].

Pojęcie „kapitał społeczny” wprowadzono także do nauk ekonomicznych. Zauważony został jego wpływ na rozwój gospodarczy, ponieważ kapitał społeczny ułatwia negocjacje, obniża koszty transakcji, zmniejsza korupcję czy zwiększa rzetelność kontrahentów. Oprócz tego służy on:

- integracji i solidarności społecznej – przeciwdziała wykluczeniu i dyskryminacji,
- uzupełnianiu i wyręczaniu niewydolnych instytucji państwa,
- kontroli sektora rządowego i wymuszaniu jego odpowiedzialności,
- kontroli sektora komercyjnego,
- budowaniu i ochronie kultury lokalnej przed jej komercjalizacją.

Jako wskaźniki kapitału społecznego najczęściej przyjmuje się: zaufanie interpersonalne, dobrowolną przynależność do organizacji i pełnienie w nich funkcji, dobrowolne działania na rzecz społeczności lokalnej, wolontariat oraz udział w wyborach [Czapiński, 2013, s. 285]. W przeprowadzonym badaniu ankietowym przede wszystkim sprawdzana była przynależność respondentów do organizacji oraz zaangażowanie w działania na rzecz lokalnej społeczności.

2.2. Wyniki badania

51% respondentów zadeklarowało, iż są związani członkostwem z organizacją działającą na terenie wiejskim/w małym mieście¹. W większości są to grupy nieformalne (41,2%), lokalne grupy działania² (26,5%) oraz stowarzyszenia (25%). Jedynie 5,8% badanych działa w fundacjach, a kilka osób w zespołach regionalnych czy Związku Harcerstwa Polskiego. Działalność tych organizacji skupia się przede wszystkim wokół:

- kultury (78%),

¹ Dla ułatwienia opisu w dalszej części artykułu używane będą określenia: „osoby działające” dla osób, które są członkiem organizacji oraz „osoby nie działające” dla osób, które zadeklarowały brak przynależności do jakiegokolwiek organizacji.

² Rodzaj partnerstwa terytorialnego zrzeszającego mieszkańców danej gminy oraz przedstawicieli lokalnych organizacji (sektora publicznego, prywatnego i pozarządowego).

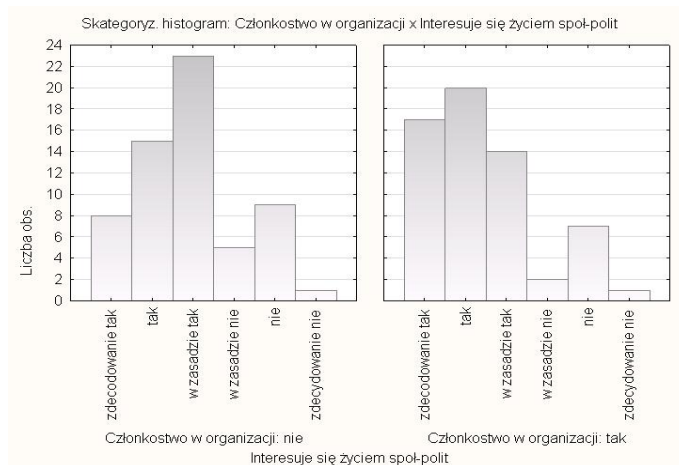
- rozrywki (53%),
- kulinariów (36,7%),
- turystyki (35,3%),
- sportu (25%),
- pomocy potrzebującym (28%).

Respondenci wpisywali także takie obszary działania jak: edukacja, rozwój obszarów wiejskich, animacja społeczności lokalnych, dostęp do internetu, praca z dziećmi, ekologia i bezpieczeństwo na drodze, historia oraz grupa modlitewna.

Analiza wyników pilotażowego badania ankietowego pokazała pewne zależności dotyczące osób, które działają na rzecz swojej lokalnej społeczności. Jedno z pytań postawionych w ankiecie brzmiało: „Czy interesuje się Pan(i) życiem społeczno-politycznym kraju?”. Możliwe były następujące odpowiedzi:

- zdecydowanie tak, dużo czytam, oglądam programy telewizyjne z udziałem polityków i innych osób publicznych,
- tak, oglądam programy informacyjne, czytam prasę codzienną/ sprawdzam wiadomości w internecie,
- w zasadzie tak, na ogół oglądam programy informacyjne, ale rzadko czytam prasę codzienną/sprawdzam wiadomości w internecie,
- w zasadzie nie, interesuję się tą tematyką tylko przed wyborami,
- nie, co prawda zdarza mi się oglądać programy informacyjne, ale nie zwracam uwagi na politykę,
- zdecydowanie nie, nie interesuje mnie to.

Jak można się spodziewać, większe zainteresowanie życiem społeczno-politycznym wykazują osoby działające. Nie oznacza to jednak, że osoby niedziałające nie wykazują takiego zainteresowania. Jedynie proporcje w odpowiedziach były różne. Osoby niedziałające najczęściej wybierały odpowiedź „w zasadzie tak”, natomiast wśród osób działających zdecydowana większość wykazuje mniejsze lub większe zainteresowanie życiem społeczno-politycznym (zob. rys. 1).

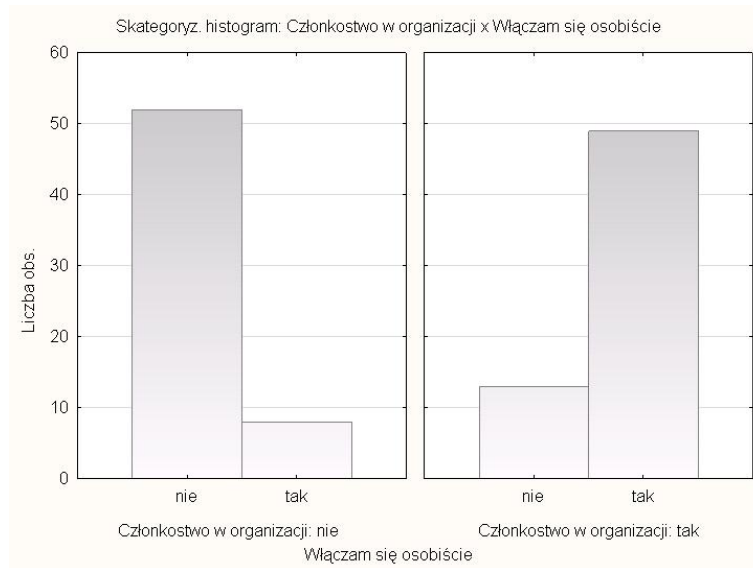

Rys. 1. Skategoryzowany histogram: Członkostwo w organizacji a zainteresowanie życiem społeczno-politycznym

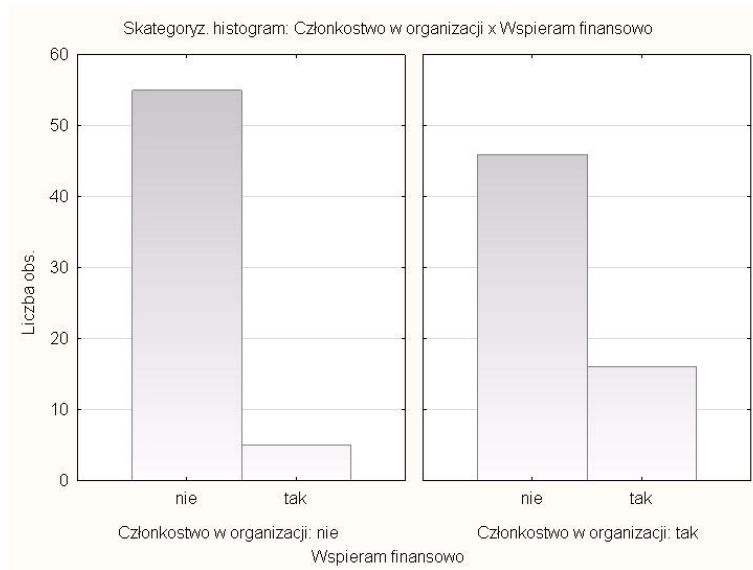
Inne pytanie dotyczyło sposobu włączania się respondentów w działania na rzecz wspólnoty lokalnej (festyny, lokalne uroczystości państwowe i/lub kościelne). Kafeteria wyglądała następująco (można było wybrać więcej niż jedną odpowiedź):

- włączam się osobiście w tego typu działania,
- wspieram finansowo tego typu działania,
- zachęcam sąsiadów/znajomych do włączania się w działania,
- uczestniczę w tego typu imprezach, ale nie organizuję ich,
- popieram tego typu działania, ale w nich nie uczestniczę,
- biorę udział tylko w wydarzeniach dotyczących mojej rodziny i przyjaciół,
- uważam tego typu działania za zbędne i niechętnie w nich uczestniczę,
- z zasady nie uczestniczę w tego typu wydarzeniach.

Najistotniejsze zależności dotyczą czterech pierwszych odpowiedzi, dokładne wyniki przedstawione są na rys. 2-5. Przede wszystkim wyraźnie widać, że to osoby działające są także organizatorami lokalnych przedsięwzięć. Osoby nieangażujące wykazują dużo mniejsze zaangażowanie organizacyjne. Z kolei gdy porównamy wsparcie finansowe dla działań lokalnych, to w obu przypadkach niewiele osób decyduje się udzielać wsparcia pieniężnego. W przypadku osób działających jedynie proporcje są różne i nieco więcej osób wspiera działania lokalne finansowo. Kolejna interesująca zależność dotyczy zachęcania sąsiadów do włączenia się w organizację lokalnych wydarzeń. Tutaj również w obu przypadkach badani wykazywali niechęć do tego typu aktywności, jedynie proporcje osób działających są odmienne i korzystniejsze niż w przypadku wsparcia finansowego. Wydawać by się mogło, że na obszarach wiejskich i w małych miastach relacje międzyludzkie są bliższe i bardziej bezpośrednie niż wśród mieszkańców średnich czy dużych miast, lecz być może respondenci mieszkający w większych ośrodkach wykazywaliby jeszcze większą niechęć do nakłaniania sąsiadów do włączenia się w lokalne działania. Ostatnia zaobserwowana zależność dotyczy deklaracji uczestnictwa w wydarzeniach lokalnych, ale bez zaangażowania organizacyjnego. Zdecydowanie więcej osób nieangażujących jedynie uczestniczy w wydarzeniach, nie włączając się w ich organizację. Zastanawiający jest spory odsetek osób działających, które nie uczestniczą w wydarzeniach. Być może wynika to z faktu, że osoby te w zdecydowanej większości uczestniczą w tego typu wydarzeniach od strony organizacyjnej.

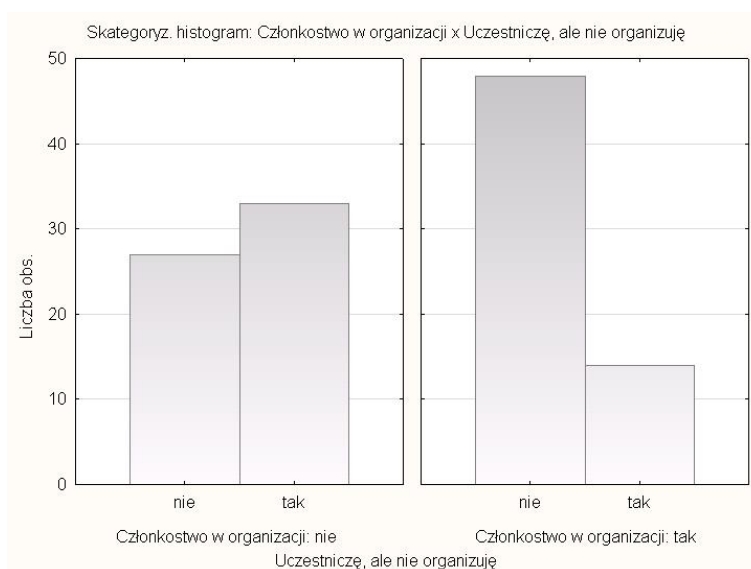
Rys. 2. Skategoryzowany histogram: Członkostwo w organizacji a osobiste włączenie się w organizację

Rys. 3. Skategoryzowany histogram: Członkostwo w organizacji a wsparcie finansowe

Rys. 4. Skategoryzowany histogram: Członkostwo w organizacji a zachęcanie sąsiadów

Rys. 5. Skategoryzowany histogram: Członkostwo w organizacji a uczestnictwo bez włączenia się organizacyjnego

Podsumowanie

Projekt realizowany przez autorkę będzie kontynuowany. Wyniki przeprowadzonego pilotażowego badania ankietowego jasno pokazują, że możliwe jest zdefiniowanie różnic pomiędzy osobami działającymi a nie działającymi, określenie zależności pomię-

dzy różnymi wskaźnikami dotyczącymi kapitału społecznego oraz w dalszej perspektywie wypracowanie odpowiedniej strategii, która pomoże budować aktywne społeczeństwo. W kolejnych etapach badania analiza zostanie pogłębiona za pomocą badania ankietowego przeprowadzonego na szerszą skalę, a także przez wykorzystanie metod jakościowych (np. wywiad indywidualny swobodny, obserwacja uczestnicząca jawna podczas zebrań organizacji czy grupy fokusowe).

Nauczenie społeczeństwa jak działać oraz pokazanie, że ma to sens i opłaca się nam wszystkim (np. z powodu wpływu kapitału społecznego na rozwój gospodarczy) to wyzwanie, które może być realizowane także poprzez edukację. Wypracowanie nawyku współdziałania i troski o najbliższe otoczenie to zadanie na długie lata, które powinno odbywać się przy wsparciu systemu edukacji (i to począwszy od przedszkola). Jedynie współpraca wielu podmiotów i wieloaspektowe podejście do sprawy przybliży nas do zbudowania w Polsce stabilnego kapitału społecznego.

Literatura

- Chaskin R.J., Brown P., Venkatesh S., Vidal A. (2001), *Budowanie potencjału społeczności lokalnej* [w:] T. Kaźmierczak (red.), *Zmiana w społeczności lokalnej. Szkice o kapitale społecznym w praktyce społecznej i nie tylko*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Czapiński J. (2013), *Kapitał społeczny* [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Działalność organizacji non-profit w województwie małopolskim w 2012 r.* (2014), Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków.
- Noworól A. (2007), *Planowanie rozwoju terytorialnego w skali regionalnej i lokalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- Sułek A. (2013), *Doświadczenie, działania dla społeczności i kompetencje obywatelskie* [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Trutkowski C., Mandes S., Rogaczewska M. (2005), *Kapitał społeczny* [w:] C. Trutkowski, S. Mandes, *Kapitał społeczny w małych miastach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Witkowski J., Dmochowska H. (red.) (2014), *Miasta w liczbach 2012*, Główny Urząd Statystyczny w Poznaniu, Warszawa.

ACTIVATION OF SMALL TOWNS AND RURAL AREAS RESIDENTS IN LESSER POLAND THROUGH LOCAL SOCIAL ORGANIZATIONS

Summary: Targeted style of management implemented in local social organizations can have a very beneficial effect on the development of the entire region. Active citizens are building social capital, which is a set of (often informal) norms, values and mutual's network depending enabling more effective joint action.

The aim of this article is to assess the functioning of local social organizations and their impact on the activation of small towns and rural areas of Lesser Poland. Activation understood as promoting local community motivated by the desire to develop the region. Assessment is based on the results of a pilot survey conducted among 140 residents of small towns and rural areas of Lesser Poland. Article is also based on a review of the literature concerning regional development.

Keywords: Lesser Poland, social capital, local development.